

CUVÎNT LĂMURITOR

În paginile care urmează traducerile sînt analizate în primul rînd ca act de cultură. Aspectele strict tehnice ale echivalărilor lexico-semantică, gramaticale și stilistice ocupă un loc mult mai mic decît contextul istoric care a generat contactele culturale concretizate prin respectivele traduceri.

Ceea ce ne-a interesat au fost condițiile stabilirii unor filiații, ale circulației unor idei, motive, teme de la un spațiu spiritual la altul, respectiv modul în care curente și tendințele culturale europene și universale s-au manifestat în spațiul științific românesc. Am urmărit receptarea unor opere fundamentale ale omenirii în cultura română, precum poemele homerice sau textele biblice, cu trimiteri la celelalte culturi care au servit, eventual, ca filieră de pătrundere a capodoperelor universale în spațiul sud-est european și românesc, în special. În același fel am procedat cu unele scrieri care nu au anvergura celor menționate, dar care au fost, cel puțin în anumite epoci și pentru un anumit segment de receptori, la fel de celebre: este vorba despre o scriere precum cartea lui Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, despre romanele și poveștile lui Jules Verne ș.a.m.d. Un loc separat în acest demers a fost alocat traducerilor din anticii latini. Motivația analizei pătrunderii scrierilor latinești – clasice și tîrzii – în limba și cultura română a fost dublă:

a) valoarea lor de opere fundamentale pentru omenire, comparabile cu textele homerice sau biblice;

b) rolul lor în studierea latinității limbii române și a romanității poporului român.

În sfîrșit, am avut în vedere scrieri teologice, filosofice etc., cu impact mare asupra limbii și gîndirii românești. Este cazul lucrării de devoțiune și dogmatică *Imitatio Christi*, a lui Thomas a Kempis, sau al micului curs de dialectică (retorică clasică, de fapt) al lui Arthur Schopenhauer.

În principiu, privirea analistului a mers de la aceste texte-sursă spre textul-bază românesc. Uneori, însă, am urmărit și trasee mai complicate: tălmăcirea din latină în slavonă, realizată de Udriște Năsturel (și numai după aceea, tălmăcirile în română sau textele realizate direct în română); raportul românesc/francez în scrierile Elenei Văcărescu ș.a.m.d.

Perspectiva a fost întotdeauna diacronică, metoda de lucru – contrastiv-tipologică, în principiu, iar obiectivul final a fost stabilirea impactul acestor acte de receptare și traducere asupra limbii române literare și, implicit, asupra mentalității românești, asupra culturii naționale din epoca respectivă și de după aceasta. În mod special ne-a interesat felul în care româna literară a epocii respective s-a dovedit aptă să redea bogăția de idei, subtilitățile de gândire, profunzimile psihice ale autorilor traduși, ca și expresivitatea limbii în care a redat modul lor propriu de a gândi și a simți. Evident, se iau în considerare întotdeauna cei doi factori – structura generală a limbilor în discuție, care asigură competența lingvistică, precum și maniera individuală în care mînuitorii condeiului au dat probe de performanțe lingvistice, adecvate conținutului respectivelor scrieri. Din acest punct de vedere trebuie explicată și zăbava îndelungată asupra contextelor istorice ale formării traducătorilor români. Ne-au interesat condițiile care au putut să favorizeze cunoașterea limbilor-bază de la care au pornit tălmăcitorii români și statutul de intelectuali al acestora, în situația în care au fost obligați să lupte cu „strîmtoarea limbii române”. De fapt, premisa de la care am pornit a fost aceea că fiecare epocă istorică a limbii române și-a avut resursele ei pentru angajarea în actul traducerii. Deplîngerea dificultăților din limba-țintă este aproape un loc comun în istoria universală a traducerilor, așa încît nu trebuie să absolutizăm realitatea invocată de cei din vechime cu privire la decalajul general al culturii române față de culturile altor popoare, mai privilegiate de Soartă. Indiferent de stadiul în care se afla cultura și limba română, un traducător dotat cu inteligență, cunoștințe de specialitate și har lingvistic a știut să folosească virtuțile compensatoare ale graiului matern în confruntarea cu scrierile străine considerate demne de atenția conașionalilor săi. Dacă echivalările nu au avut repere în alte scrieri românești, beletristice sau utilitare

(teologice, juridice, administrative etc.), care să fi servit ca sursă pentru selecția lexicală și gramatical-stilistică, atunci bunii traducători au făcut apel la limba uzuală, ridicînd la rang de valoare lingvistică ziceri vechi și înțelepte, strunjite de geniul popular al propriei comunități de vorbitori. Dacă nici aici nu au găsit cuvintele și formele potrivite, le-au împrumutat direct sau le-au copiat prin decalc pe cele din limba străină cunoscută, adaptîndu-le cum au știut mai bine la firescul limbii cititorilor pentru care au pregătit versiunea lor. În unele cazuri, au inventat forme care să convină luminării textelor transferate în română. În toate aceste situații, traditorilor respectivi li s-a recunoscut statutul de făuritori de limbă română literară, de dascăli luminați ai neamului lor. Perspectiva istorică pe care am ales-o nu ne îngăduie să taxăm drept „greșite” soluțiile alese de acei deschizători de drumuri în cultura românească. Versiunile lor conțin forme deviante sau naive, echivalări modalizatoare, omisiuni, adăugiri sau interpretări foarte personale, desigur, cum se poate întîmpla în orice tip de traducere, din orice colț al lumii. Dar ele sînt greșite numai din punctul de vedere al modernilor, în cele mai multe cazuri. Pentru vremea lor, asemenea inovații au constituit probe de virtuozitate, au fost îndrăzneli care au facilitat noi și noi încercări de refacere a textelor care să contribuie la decantarea unei limbi românești literare dotate cu toate atributele modernității, bogăției și flexibilității expresive, pe măsura unei culturi eliberate de contextul provincialismului, izolării și decalajelor economico-sociale. Actele de curaj nu rămîn aproape niciodată neremarcate de contemporani și de generațiile succesoare, nici în acest domeniu. Lansarea unui singur cuvînt nou în limba națională, precum *navă*, în textul homeric redat în română de către C.D. Aristia, este consemnată cu recunoștință de cercetătorii moderni. Iar cînd îndrăznelile de echivalare nu au „prins” la publicul dornic să utilizeze limba română strunjită prin eforturilor traducătorilor, au rămas măcar dezbaterile fertile care au direcționat noi eforturi de perfecționare a limbii române literare. Timpul a cernut întregul zăcămint scos la lumină de acești traditori ai cuvîntului, iar în țesătura graiului românesc actual au rămas nestematele adevărate și, în plus, capacitatea de a recunoaște și separa vocabula corectă, potrivită, de cea vernaculară. Pornind de la aceste traduceri, se pot studia mai bine

limitele și contextele în care se manifestau diversele registre și stiluri ale limbii naționale. Pentru aceasta, a fost nevoie de efortul unor generații întregi de traducători în limba română. Aceștia i-au precedat, apoi i-au secondat pe creatorii propriu-ziși de opere originale în limba maternă. Puțini sînt, chiar printre specialiști, aceia care au cunoștință despre corul detractorilor contemporani ai unor Coresi, C.D. Aristia, E. Lovinescu ș.a. Peste timp, au rămas doar contribuțiile valoroase ale celor huliți atunci. Textele lor sînt reluate astăzi în ediții academice, achizițiile lor lexicale și gramaticale sînt analizate în tratatele științifice de istorie a limbii, iar cuvintele și sintagmele lor sînt folosite ca un bun comun, intrat definitiv în comunicarea cotidiană a întregii obști a vorbitorilor de limbă română.

În sfîrșit, perspectiva didactică vizibilă în expunerile din aceste pagini reprezintă un defect profesional al autorului, desigur, dar are și o explicație mai concretă. Cele mai multe texte care alcătuiesc acest volum au fost, la origine, prelegeri susținute în fața unor studenți sau în fața unui public eclectic. Pe lîngă studenții și masteranzii cărora am considerat că trebuie să li se reamintească fapte peste care în mod sigur au trecut cu repeziciune, prin forța lucrurilor, la momentul cînd le vor fi studiat, de va fi existat un asemenea moment, auditorii și, apoi, cititorii publicațiilor periodice au fost persoane cu formație profesională foarte diferită (teologie, sociologie, istorie etc.). În unele cazuri, materialul se adresa unor filologi străini, care știau foarte puțin lucruri despre limba, cultura și civilizația românească. Toate acestea au determinat numeroasele explicații suplimentare, referitoare la date elementare, la fenomene fundamentale din evoluția limbii și culturii române. Alteori, se insistă asupra unor realități istorico-sociale, economice, în context național și instituțional, sub forma unor paranteze sau chiar a unor paragrafe întregi, din același motiv.

Altfel spus, traducerile au reprezentat un pretext pentru rememorarea unor fapte de cultură datorate unor personalități definitorii pentru identitatea noastră spirituală.

Petre Gheorghe Bârlea